

розвитку підприємства / Т. А. Журавльова, М. Н. Кочевой, Л. І. Кочева // Вісник технол. ун-ту «Поділля». – 2004. – Вип. 1, Т. 2. – С. 169–172. **10.** Куркин Н. В. Управление экономической безопасностью развития предприятия : монография / Н. В. Куркин. – Днепропетровск : АРТ-ПРЕСС, 2004. – 450 с. **11.** Лазаренко М.П., Николаенко К.В. Фінансова безпека підприємства та її управління [Електронний ресурс] / М.П. Лазаренко, К.В. Ніколаенко. Режим доступу: <http://www.rusnauka.com>. **12.** Медведєва І. Б. Діагностування безпеки промислового підприємства у трирівневій системі фінансових відносин: монографія / І. Б. Медведєва, М. Ю. Погосова. – Х.: ХНЕУ, 2011. – 264 с. **13.** Погосова М. Ю. Структурно-логічний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства» / М. Ю. Погосова // Наука й економіка. – 2008. – № 3 (11). – С. 258 – 265. **14.** Прокопівщина О. В. Обґрунтування підходів до визначення поняття «економічна безпека підприємства» / О. В. Прокопівщина // Вісник Академії митної служби України. – 2006. – № 4. – С. 23–25. **15.** Шелест В. В. Управління фінансовою безпекою довірчого підприємства / В. В. Шелест // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3 (93). – С. 181–185. **16.** Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія / С. М. Шкарлет. – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2007. – 432 с.

Bibliography (transliterated): 1. Aleksandrov I. A. Otsenka finansovoy bezopasnosti promyshlennogo predpriyatiya . –NaukovI pratsI Donetskogo tehnlchnogo unIversitetu. – 2002. – No 46. – P. 12–19. 2. Aref'Eva O. V. Planuvannya ekonomIchnoYi bezpeki pIdpriEmstv / O. V. Aref'Eva, T. B. Kuzenko. – K: Vid-vo Evropeyskogo Institutu, 2004. – 170 p. 3. Arhipov A. Ekonomicheskaya bezopasnost: otsenki, problemyi, sposobyi obespecheniya. – Voprosyi ekonomiki. – 1994. – No 12. – P. 36–44. 4. Vankovich D. V. Zabezpechennya fInansovoYi bezpeki v protsesI pobudovi sistemi upravlnnnya fInansovimi resursami pIdpriEmstva. – EkonomIchna sistema UkraYini: Evropeyskiy vibIr: mat-li mIzhnar. nauk. konf. – LvIv : LNU Im. I. Franka, 2000. – P. 11, 12. 5. VasiltsIv T. G. FInansova bezpeka pIdpriEmstva: mIstse v sistemI ekonomIchnoYi bezpeki ta pIloriteti posilennya na postkrizovomu etapI rozvitku ekonomIki / T. G. VasiltsIv, O. R. Yaroshko // Naukoviy vIsnik NLTU UkraYini. – 2011 r. – No 21.02. – P. 132 – 136. 6. GorElov D. O. Anallz sutnIsnih karakteristik ponyattya «fInansova bezpeka pIdpriEmstva. – EkonomIka transportnogo kompleksu. – 2011. – No 18. – P. 35-46. 7. Goryacheva K. P. FInansova bezpeka pIdpriEmstva, sutnIst ta mIstse v sistemI ekonomIchnoYi bezpeki – EkonomIst. – 2003. – No 8. – P. 65–67. 8. GrivkIvska O. V. FInansova bezpeka v sistemI ekonomichnoyi bezpeki [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://ev.nuop.edu.ua/content/fInansova-bezpeka-v-sistemI-ekonomIchnoi-bezpeki>. 9. Zhuravlova T. A. Zabezpechennya ekonomIchnoYi bezpeki finansovogo rozvitku pidpriemstva – VIsnik tehnol. un-tu «PodIlyya». – 2004. – Vip. 1, Vol. 2. – P. 169–172. 10. Kurkin N. V. Upravlenie ekonomicheskoy bezopasnostyu razvitiya predpriyatiya : monografiya / N. V. Kurkin. – Dnepropetrovsk: ART-PRESS, 2004. – 450 p. 11. Lazarenko M.P., Nikolaenko K.V. FInansova bezpeka pIdpriEmstva ta YiYi upravlnnnya [Elektronniy resurs]. Rezhim dostupu: <http://www.rusnauka.com>. 12. Medvedeva I. B. Diagnostuvannya bezpeki promislavogo pIdpriEmstva u trIrIvnevIy sistemI fInansovih vIdnosin: monografiya. – Kharkov: HNEU, 2011. – 264 p. 13. Pogosova M. Yu. Strukturno-logIchniy anallz ponyattya «fInansova bezpeka pidpriemstva» – Nauka y ekonomIka. – 2008. – No 3 (11). – P. 258–265. 14. ProkopIshina O. V. ObGruntuvannya pIdhodIv do viznachennya ponyattya «ekonomIchna bezpeka pIdpriEmstva» – VIsnik AkademiYi mitnoyi sluzhbi UkraYini. – 2006. – No 4. – P. 23–25. 15. Shelest V. V. Upravlnnnya fInansovoyu bezpekoyu dovirchogo pidpriemstva/ – Aktualni problemi ekonomIki. – 2009. – No 3 (93). – P. 181–185. 16. Shkarlet P. M. EkonomIchna bezpeka pidpriemstva: InnovatsIyniy aspekt : monografiya. – Kyev: Knizhkovе vid-vo NAU, 2007. – 432 p.

Надійшла (received) 05.10.2014

УДК 336.717.13

Л. А. НЕКРАСЕНКО, канд. біол. наук, доц.;

О. Ю. СМОЛЯНСЬКА, доц., Полтавська державна аграрна академія

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ ПЛАТІЖНИХ ІНСТРУМЕНТІВ В УКРАЇНІ

В статті проведено огляд та аналіз сучасного стану безготівкових розрахунків у системі електронних платежів НБУ. А саме, проведено аналіз безготівкових операцій у СЕП та їх структури і динаміки. Також проаналізовано динаміку використання пластикових карток. За результатами аналізу створено прогноз розвитку платіжних інструментів та розглянуто перспективні напрямки їх розвитку.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, Система електронних платежів НБУ, платіжні системи, смарт-картки.

Вступ. Активний розвиток сучасних безготівкових платіжних інструментів та банківських технологій привів до розвитку нових розрахункових відносин. На сучасному етапі розвитку економіки, після важкої економічної глобальної кризи одним з основних питань є відмова від готівкового обороту і повний перехід до безготівкових розрахунків. Тому до останніх ставляться підвищені вимоги щодо безпеки та стабільності. Однією із ланок, що вимагає підвищеної уваги є платіжні системи країни. Постійний розвиток даної сфери надає Україні стабільності. Першочерговими завданнями є розвиток системи електронних грошей та розбудова систем електронних платежів як внутрішньодержавного рівня, так і міжнародного.

Постійний розвиток електронного платіжного середовища набуває особливого значення для розвитку безготівкових і безпаперових технологій розрахунків. Тому дослідження стратегії розвитку платіжних систем України набуває особливо актуального значення.

Аналіз останніх досліджень та літератури. Нині в Україні діють створені Національним банком України Система електронних платежів (надалі – СЕП), Національна система масових електронних платежів (надалі – НСМЕП) та приватні внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи банків та небанківських установ [2].

Аналіз наукових публікацій та практичних розробок таких фахівців як Б.П. Адамик, Н.А.Єрохіна, В.М. Кравець [6, 4] та інших, вказує на те, що електронна платіжна система є різновидом та еволюційною формою одного з невід'ємних спеціалізованих елементів практично всіх економічних та фінансових операцій, що стосується передачі грошової вартості в обмін на товар, послугу чи фінансовий актив.

Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» [3] платіжну систему визначає як платіжну організацію, членів платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів, який і є обов'язковою функцією цієї системи.

Мета досліджень, постановка проблеми. Метою даного дослідження є теоретичне обґрунтування функціонування та використання платіжних інструментів системи електронних платежів НБУ, її сучасного стану та перспектив розвитку, а також пошуку напрямків або шляхів удосконалення цієї системи.

Результати досліджень. На даному етапі економічного розвитку в Україні все ще значна частина населення і суб'єктів господарювання утримують грошові кошти у готівковій формі, яка не лише уповільнює грошовий оборот, а й є досить не вигідною для економіки держави, так як значна частина готівки поза банками обслуговує тіньовий сектор економіки.

Відповідно до «Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті», безготівкові розрахунки – це платежі, які здійснюються банками шляхом перерахування певної суми коштів з рахунків платників на рахунки отримувачів коштів, а також перерахування банками за дорученням підприємств і фізичних осіб коштів, унесених ними готівкою в касу банку, на рахунки отримувачів коштів [1].

До бездокументарних форм платіжних інструментів відносять платіжні картки, електронні гроші, а також інструменти, що поєднують характеристики електронних форм розрахунків [2, с. 35–40].

Усі комерційні банки України здійснюють розрахунки в межах України через систему електронних платежів НБУ (СЕП НБУ) [8].

СЕП НБУ – це загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, органами державного казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації [6].

СЕП НБУ за будовою є деревоподібною мережною структурою. На нижньому рівні системи розташовані комерційні банки – учасники розрахунків. Середній рівень СЕП представлений мережею розрахункових палат (РП). На найвищому рівні СЕП знаходиться Центральна розрахункова палата (ЦРП), яка організовує функціонування СЕП у цілому та керує роботою регіональних розрахункових палат. Для участі в СЕП комерційний банк відкриває коррахунок в територіальній установі НБУ, який ведеться в електронній формі.

СЕП постійно розвивається для підвищення надійності її функціонування, розширення спектру послуг банкам-учасникам СЕП, розвитку бухгалтерської моделі.

СЕП забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків та інших учасників системи. У СЕП виконуються міжбанківські перекази у файловому режимі та в режимі реального часу. Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі є обов'язковим, а в режимі реального часу – за його вибором. Разом з тим учасник системи, який працює в СЕП у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу.

У файловому режимі обмін міжбанківськими електронними розрахунковими документами здійснюється шляхом приймання-передавання документів, сформованих у файл. Тривалість технологічного циклу становить 15–20 хвилин.

У режимі реального часу кошти зараховуються на рахунок отримувача негайно, у момент надходження платежу від відправника до СЕП. Саме це є головною ознакою платіжних систем класу RTGS згідно з міжнародною класифікацією.

У першому півріччі 2014 року в середньому за день оброблялося 1303 тис. початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень на суму 55 786 млн. грн, у тому числі:

– у файловому режимі – 1 298 тис. початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень на суму 35 082 млн. грн;

– у режимі реального часу – 5 тис. початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень на суму 20 704 млн. грн [7].

Протягом 2008 – 2012 років загальний вигляд сукупного обсягу безготівкових операцій, здійснених через СЕП, має такий вигляд (табл. 1).

Таблиця 1. Показники роботи СЕП [4]

Період	Обсяг початкових платежів		Середньодобові показники			Коефіцієнт обігу коштів у СЕП
	Кількість платежів (млн. шт.)	Сума початкових платежів (млрд. грн)	Кількість платежів (млн. шт.)	Сума початкових платежів (млрд. грн)	Залишок коштів за рахунками учасників СЕП (млрд. грн)	
2008	349,0	7992,4	1,4	31,8	30,8	1,03
2009	313,3	6168,1	1,2	24,6	21,5	1,14
2010	337,0	7909,0	1,3	31,5	25,9	1,21
2011	332,9	10319,7	1,3	41,3	24,2	1,70
2012	335,5	11723,1	1,3	46,9	22,9	2,03

Як бачимо з табл. 1 у 2009 році різко впали показники, що характеризують роботу СЕП, порівняно з попереднім роком: скоротилась кількість платежів на 35,7 млн. шт. на суму 1824,3 млрд. грн, що становить 22,8 % від суми платежів за 2008 рік. Дана ситуація була спричинена кризовим станом економіки. Проте вже з наступного року спостерігалася тенденція зростання цих показників: щорічний темп приросту суми платежів за ланцюговим методом обчислення у 2010 році становив 28,2 %, у 2011 – 30,5 % та 13,6 % у 2012 році. Також слід зазначити, що за період з 2008 по 2012 роки постійно зростає коефіцієнт обігу коштів, так за ці п'ять років він збільшився вдвічі, що є позитивним явищем, адже значно пришвидшився оборот коштів.

Аналізуючи структуру та динаміку безготівкових розрахунків в Україні, доцільно охарактеризувати завантаженість СЕП у розрізі окремих платіжних інструментів у 2013 році. Рис. 1 засвідчує, що найбільш використовуваним платіжним інструментом як за кількістю здійснених платежів, так і за їх загальною сумою є платіжне доручення, що становить відповідно 69,88 %.

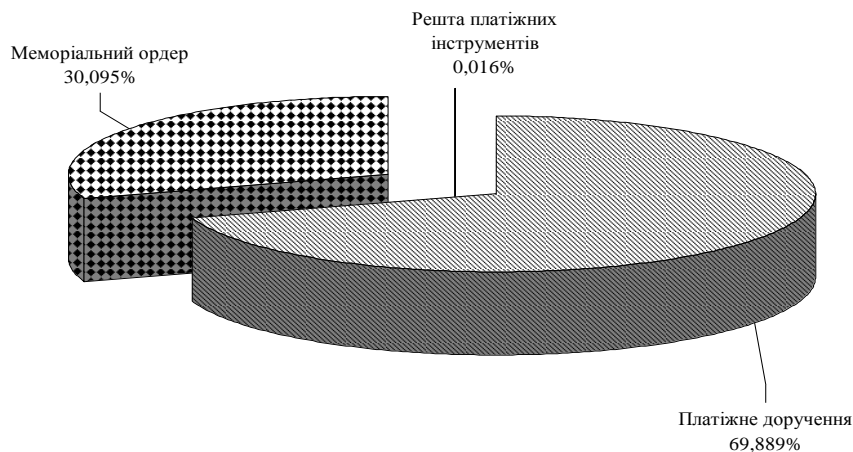

Рис. 1 – Питома вага від загальної суми початкових платежів у СЕП у 2013 році (банки та їх філії, у %)

Другою за величиною питомої ваги є меморіальний ордер – 30,09 %. Таким чином, ці два види платіжних інструменти становлять практично всю величину здійснених розрахунків. Однак, не можна сказати, що такі платіжні інструменти як інкасове доручення, меморіальний ордер чи платіжна вимога-доручення взагалі не використовуються. Але їх питома вага становить незначну величину, що разом складає 0,016 %.

З огляду на те, що платіжні картки є також одним з видів платіжних інструментів і зважаючи на їх поширення, проаналізуємо динаміку їх використання в Україні.

Таблиця 2. Сума та кількість операцій з використанням платіжних карток емітованих українськими банками [4]

Період	Сума операцій (млн. грн)			Кількість операцій (млн. шт.)		
	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього	Безготівкові платежі	Отримання готівки	Усього
2008 рік	16980	355438	372418	67	567	634
2009 рік	18375	334791	353166	77	513	590
2010 рік	29463	421189	450652	121	571	692
2011 рік	46346	529633	575979	214	661	875
2012 рік	91583	649897	741480	348	725	1073
2013 рік	159138	756889	916027	584	755	1339
I кв. 2014 року	54280	191151	245431	193	183	376
II кв. 2014 року	44584	175473	220056	143	169	312

У період з 1 січня 2008 року по 1 січня 2011 року рівень випуску платіжних карток мав тенденцію до зниження, тобто з 41,2 млн. од. зменшився до 29,4 млн. од., а в період 2011 року рівень платіжних карток почав поступово зростати, і на кінець 2011 року кількість платіжних карток складала 33,3 млн. од. [2, 35–40].

З даних НБУ про загальні показники розвитку ринку платіжних карток (табл. 2) видно, що з кожним роком зростає обсяг як безготівкових платежів за допомогою платіжних карток, так і операцій з отримання готівки, причому сума останніх значно переважає.

Таким чином темп приросту суми безготівкових платежів за ланцюговим методом становив: за 2009 рік 8,2 %, за 2010 – 37,6 %, за 2011 – 57,3 % та 97,6 % за 2012 рік. Щорічний темп приросту суми операцій з отримання готівки за допомогою платіжних карток становить: за 2009 рік –5,8 %, за 2010 – 25,8 %, за 2011 – 25,7 % та 22,7 % за 2012 рік. Але в той же час частка карткових операцій в загальній сумі безготівкових платежів складає всього 1,4 %.

Ми створили прогноз суми безготівкових розрахунків з використанням пластикових карток. Для прогнозу ми обрали експоненційну регресію, яка обчислюється по крапкам методом найменших квадратів за допомогою рівняння $y = ce^{bx}$, де c і b – константи, а e – основа натурального логарифму (рис. 2).

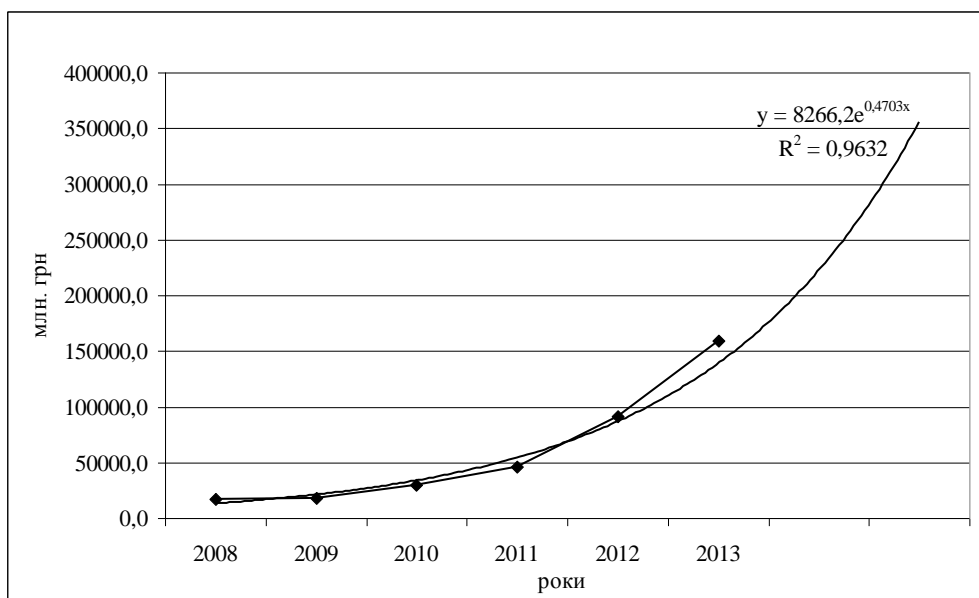

Рис. 2 – Прогноз суми безготівкових платежів з використанням платіжних карток

Експоненційну функцію застосовують коли спостерігається дуже різке зростання показника y . В нашому випадку коефіцієнт детермінації $R^2=0.96$, що свідчить про високу точність прогнозу та рівняння регресії:

$$y = 8266,2e^{0,4703x}$$

Таким чином, прогноз показує, що популярність карткових інструментів для здійснення безготівкових розрахунків буде зростати.

Важливим складовим чинником успішного функціонування платіжної системи є нормативно-правова база, орієнтована на створення сприятливих умов для її ефективної діяльності, забезпечення своєчасного завершення розрахунків між суб'єктами господарювання.

Висновки. Впровадження електронних платіжних систем підняло банківську індустрію України на якісно новий рівень. СЕП НБУ ефективно виконує покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків, оперативно і надійно обслуговує учасників СЕП, гарантуючи високий рівень безпеки та надійність міжбанківського переказу коштів у національній валюті. Експерти місії Світового банку високо оцінили успіхи НБУ у створенні обладнаної резервної системи та розробленні заходів, що гарантують операційну надійність СЕП. У цілому Система електронних платежів відповідає Ключовим принципам для системно важливих платіжних систем, розроблених Комітетом з платіжних і розрахункових систем (CPSS) Банку міжнародних розрахунків (BIS) [7].

Слід зазначити, учасники СЕП успішно здійснили перехід до СЕП нового покоління. За роки промислової експлуатації вона довела свою надійність та ефективність, наявність резервів для подальшого зростання обсягів виробничих платежів і нині успішно виконує покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків.

На сьогоднішній день, через СЕП здійснюється понад 98 % безготівкових переказів у національній валюті в межах України, тоді як через кореспондентські рахунки, що відкриті банками в інших банках, – менше 2 %.

Отже, основними досягненнями на сучасному етапі її розвитку безготівкових платіжних інструментів є: зменшення обігу готівки, розвиток нових платіжних інструментів, прискорення доставки платежів та забезпечення надійності і швидкості розрахункових операцій. Окрім того, ця система забезпечує можливість виконувати міжбанківський переказ у двох режимах: файлового та режимі реального часу.

Список літератури: 1. Закон України «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»: Закон України від 08. 02. 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>. 2. Закон України «Про Національний банк України». Режим доступу: <http://rada.gov.ua>. 3. Закон України «Про платіжні системи і грошові перекази». Режим доступу: <http://rada.gov.ua>. 4. Інструкція Національного банку України «Про міжбанківські розрахунки в Україні». Режим доступу: <http://rada.gov.ua>. 5. Катюха К. О. Аналіз стану та розвитку ринку платіжних карток / К. О. Катюха, В. І. Успенко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі : проблеми теорії та практики. – 2012. – № 2. – С. 34-41. 6. Кравець В. Розвиток платіжних систем в Україні та новітні форми розрахунків/ В. Кравець // Вісник НБУ. – жовтень, 2011. – с. 45–47. 7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>. 8. «Правила організації захисту електронних банківських документів» Національного банку України. Режим доступу: <http://rada.gov.ua>

Bibliography (transliterated): 1. Zakon Ukraïni «Pro zatverdzhennja Instrukcii pro bezgotivkovi rozrahunki v Ukraïni v nacional'nij valjuti»: Zakon Ukraïni vid 08. 02. 2013 [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>. 2. Zakon Ukraïni «Pro Nacional'nij bank Ukraïni». Rezhim dostupu: <http://rada.gov.ua>. 3. Zakon Ukraïni «Pro platizhni sistemi i groshovi perekazi». Rezhim dostupu: <http://rada.gov.ua>. 4. Instrukcija Nacional'nogo banku Ukraïni «Pro mizhbankivski rozrahunki v Ukraïni». Rezhim dostupu: <http://rada.gov.ua>. 5. Katjuha K. O. Analiz stanu ta rozvitku rinku platizhnih kartok – Ekonomika ta upravlinnja pidpriemstvami mashinobudivnoï galuzi : problemi teorii ta praktiki. – 2012. – No 2. – P. 34-41. 6. Kravec' V. Rozvitok platizhnih sistem v Ukraïni ta novitni formi rozrahunkiv – Visnik NBU. – zhovten', 2011. – p. 45–47. 7. Oficijnij sajt Nacional'nogo banku Ukraïni [Elektronnij resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.bank.gov.ua>. 8. «Pravila organizacii zahistu elektronnih bankivskih dokumentiv» Nacional'nogo banku Ukraïni. Rezhim dostupu: <http://rada.gov.ua>

Надійшла (received) 08.10.2014